

Маст. Драгана Видосављевић,
асистент

УДК: 343.85
DOI: 10.46793/UPSSIX.331V

ЕВАЛУАЦИЈА ПРОГРАМА ПРЕВЕНЦИЈЕ КРИМИНАЛИТЕТА – ПОЈМОВНИ ОКВИР И ПРИМЕРИ ДОБРЕ ПРАКСЕ*

Резиме

Последњих година, на нивоу Европске уније, све већа пажња поклања се питању евалуације програма превенције криминалитета. Кључну улогу у томе има Европска мрежа за превенцију криминала, основана од стране Савета Европске уније, чији је један од задатака креирање платформе за сарадњу и размену знања и добрих пракси у домену превенције криминалитета. Ради остварења овог циља, Европска мрежа за превенцију криминала донела је неколико значајних докумената у којима су предвиђене практичне смернице за спровођење евалуације превентивних програма. Са друге стране, ово питање је у антикриминалној политици Србије неоправдано запостављено. Из овог разлога, у раду ће најпре бити речи о неким основним концептима у вези са евалуацијом програма превенције криминалитета, а потом ће бити дат приказ позитивних примера из појединих земаља Европе.

Кључне речи: евалуација, превенција криминалитета, Европска унија.

1. Увод

Евалуација програма превенције криминалитета неопходна је компонента успешне стратегије супротстављања криминалитету, јер се једино кроз процес евалуације заиста могу спознати могућности и ограничења мера и средстава супротстављања криминалитету. Спровођење евалуативних истраживања неопходно је како бисмо знали да ли су имплементирани програми довели до жељеног исхода, који су фактори допринели таквом исходу, да ли је реализација програма била економски исплатива и слично. Кроз одговор на ова и многа друга питања, студије евалуације доприносе ширењу знања о превенцији криминала, бољем разумевању превентивних механизма, идентификовању предности и мана појединих превентивних програма,

* Рад је резултат истраживања на пројекту Правног факултета Универзитета у Крагујевцу: „Усклађивање правног система Србије са стандардима Европске уније”, који се финансира из средстава Факултета.

могућностима унапређења и доношењу правих одлука у вези са њиховом даљом применом или напуштањем.

У англосаксонским земљама, потенцијал евалуације у супротстављању криминалитету одавно је препознат, иако је тек последњих деценија популаризован кроз концепт превенције криминала засноване на доказима. Нешто скорије, питање евалуације програма превенције криминала постало је актуелно и на подручју европских земаља. Упркос све већој подршци коју евалуација програма превенције криминала има на међународном плану, у антикриминалној политици Србије ово питање остало је запостављено.

Имајући у виду овакав диспаратет, у раду ће најпре бити речи о неким основним појмовима у вези са евалуацијом програма превенције криминала. Након тога ће у раду бити речи о активностима на нивоу Европске уније, којима се промовише и подстиче евалуација у домену превенције криминала и формирање базе најбоље праксе. На крају, даћемо кратак приказ студија спроведених у појединим земљама Европе као илустрацију методологије која се користи за процену исхода програма превенције.

2. Дефинисање кључних појмова

Постоје различите дефиниције евалуационих студија. Роси (*Rossi*), Липси (*Lipsey*) и Фриман (*Freeman*) под евалуацијом програма подразумевају „прилагођавање метода социјалног истраживања задатку проучавања друштвених интервенција, како би се могли донети исправни судови о друштвеним проблемима које треба решити, као и о дизајну, имплементацији, утицају и ефикасности програма који се баве тим проблемима“.¹ Из наведене дефиниције се може закључити да је процес евалуације комплексна делатност, која захтева давање одговора на низ питања у вези са програмом или проблемом који се настоји решити. Тако, питања која се могу поставити у оквиру евалуационих студија неког програма јесу: „Да ли је програм заиста потребан (евалуација потреба), да ли се уопште може спровести евалуација програма (процена могућности евалуације), како програм функционише (евалуација процеса), какав је исход програма (евалуација исхода), и колико је економски исплатив програм који се оцењује (евалуација економске исплативости програма)“.²

Ипак, када се говори о евалуацији програма превенције криминала, најчешће се под евалуацијом подразумева евалуација процеса имплементације

¹ Rossi, P. H., Lipsey, M. V., Freeman, H. E., *Evaluation: A systematic approach*, London, 2004, стр. 13.

² Bachmann, R., Schutt, R.K., *The Practice of Research in Criminology and Criminal Justice*, London, 2011, стр. 346-347.

или евалуација исхода програма, односно интервенције.³ *Евалуацијом процеса (имплементације)* настоји се испитати у којој мери програм допире до циљане популације и да ли је и у којој мери програм спроведен онако како је планиран.⁴ *Евалуацијом исхода* се испитује да ли је и у којој мери програм постигао постављене циљеве.⁵ Иако је начелно реч о два одвојена процеса евалуације, евалуација процеса и евалуација исхода тесно су повезане, те их увек треба спроводити заједно, како бисмо донели исправан суд о ефикасности програма. Тако, спровођење само евалуације процеса не даје одговор на питање да ли су предузете активности, у овом случају превентивне активности усмерене на неки проблем криминала, довеле до жељених резултата. Самим тим, лишени смо сазнања јесмо ли постигли жељени циљ и успешно одговорили на проблем, што је, на крају, и кључно питање које треба поставити. Са друге стране, спровођење евалуације исхода, без претходног испитивања начина на који је интервенција имплементирана, онемогућава нас да изведемо поуздан закључак о ефикасности интервенције, јер не знамо у којој мери је интервенција спроведена у складу са сачињеним планом. Према Џону Еку (*John Eck*), уколико евалуација процеса показује да је интервенција, односно одговор на неки проблем, спроведен у потпуности, или барем у већем делу, онако како је планирано, извођење закључака о њеној ефикасности много је лакше. У случају да евалуација исхода показује да је проблем опао, може се претпоставити да је управо одговор изазвао пад. У супротном, уколико проблем није опао, можемо закључити да је одговор био неефикасан и да треба тражити други. Ситуација је различита уколико евалуација процеса покаже да одговор на проблем није спроведен онако како је планирано. У случају да је дошло до смањења проблема, то значи да су на проблем деловали неки други фактори који су изазвали његов пад. Уколико, пак није дошло до смањења проблема, мало тога се може закључити.⁶

Највећи део објављених студија евалуације посвећен је некој врсти процене утицаја. Овакво стање је разумљиво ако се узме у обзир све актуелнији тренд кретања ка превенцији криминала заснованој на доказима.⁷ Из овог разлога, у наставку ћемо укратко објаснити неке од метода које се примењују за процену ефеката програма превенције криминала. Најпоузданији метод за процену ефеката неког програма или интервенције је *контролисани*

³ На пример: Eck, J. E., *Assessing Responses to Problems: An Introductory Guide for Police Problem-Solvers*, Washington, D.C.: U.S. Department of Justice, Office of Community Oriented Policing Services стр.11; Lab, S.P., *Crime Prevention: Approaches, Practices, and Evaluations*, Waltham, 2014, стр. 36.

⁴ Rossi, P. H., Freeman H. E., *Evaluation: A Systematic Approach*, Newbury Park, 1989, наведено према: Bachmann, R., Schutt, R.K., *нав. дело*, стр. 348.

⁵ Bachmann, R., Schutt, R.K., *нав. дело*, стр. 350.

⁶ Eck, J. E., *нав. дело*, стр. 13.

⁷ Види: Welsh, B. C., Farrington, D. P., *Evidence-Based Crime Prevention*, In: Welsh B.C., Farrington D.P. (eds) *Preventing Crime*. Springer, New York, 2007, 1–17.

експеримент са слободним узорком. Реч је о таквој врсти експерименталног истраживања које подразумева формирање две групе: експерименталне, у оквиру које ће према испитаницима бити примењена интервенција чије се дејство жели испитати и контролне, где ће таква интервенција изостати.⁸ Кључна компонента оваквог експерименталног дизајна је насумично распоређивање испитаника у једну или другу групу (тзв. рандомизација). Полази се од претпоставке да се на овај начин постиже изједначавање група пре примене испитиване интервенције, те се свака накнадна разлика између ове две групе може приписати интервенцији⁹. За разлику од контролисаног експеримента са слободним узорком, *квази-експеримент* је таква врста истраживања где се субјекти не распоређују у једну или другу групу по принципу рандомизације, већ се користе већ формиране групе, при чему се врши контрола других фактора (осим интервенције) који би могли да утичу на разлике у групама.¹⁰ Иако су експериментална истраживања најпоузданији метод за испитивање узрочно-последичне везе између примењене интервенције и постигнутих резултата, у литератури се истиче да се у оцени ефикасности програма превенције криминала не смемо слепо ослањати само на експерименталне методе, већ морамо посматрати феномен у његовој целости и у том смислу настојати да разумемо *механизме* путем којих нека интервенција остварује жељене резултате, као и утицај *контекста* на ефикасност интервенције.¹¹

3. Промовисање потребе спровођења евалуације пројеката превенције криминала на нивоу Европске уније

Иако се анализом доступне научне грађе може закључити да је евалуација програма превенције криминалитета тематика која доминира првенствено у англосаксонској литератури, значајни кораци на овом пољу начињени су током последњих година и на подручју Европе. Под претходним подразумевамо не само активности појединих европских држава, већ и активности на нивоу Европске уније. У том смислу, незаобилазна је улога Европске мреже за превенцију криминала, која је током последње деценије израдила и објавила неколико значајних докумената који се баве питањем евалуације превенције криминала.

Међутим, пре него што се осврнемо и укратко представимо најзначајније делове ових докумената, треба указати и на поједине препоруке Савета Европе, које се односе на превенцију криминалитета, а у којима се залаже, односно

⁸ Bachmann, R., Schutt, R.K., *нав.дело*, стр. 175.

⁹ Welsh, B. C., Farrington, D. P., *нав.дело*, стр. 4.

¹⁰ *Исто*, стр. 5.

¹¹ Lab, S., *нав.дело*, стр. 49.

државама чланицама предлаже спровођење евалуације у области превенције криминалитета. Тако, у *Препоруци Комитета министара Савета Европе о организацији превенције криминалитета*¹², препоручује се државама чланицама да успоставе и подстичу функционисање органа за превенцију криминала на националном и/или регионалном и локалном нивоу (параграф II Препоруке). Према тексту конвенције, такви органи би, између осталог, имали функције као што су: прикупљање информација о криминалу и трендовима криминала, о групама са високим ризиком од виктимизације, као и о експериментима у вези са превенцијом и њиховим резултатима; планирање и спровођење превентивних програма, као и њихово вредновање (односно евалуацију).

Конвенцијом се даље предлаже владама држава чланица да промовишу и подстичу истраживања у области превенције. Истиче се да посебну пажњу треба посветити евалуацији програма превенције, што може захтевати предузимање следећих активности: спецификацију критеријума учинка, поређење експерименталних и контролних подручја, односно стања пре и после увођења превентивних мера, процену измештања или кретања криминала након интервенције, те процену трошкова и користи активности усмерених на превенцију криминала (параграф IV Препоруке).

Значајна је и *Препорука Савета Европе о партнерству у превенцији криминала*¹³. Иако се у овој препоруци не говори директно о процени успешности програма превенције криминала, већ се препорука односи превасходно на креирање партнерстава у циљу превенције криминала, из самог текста препоруке уочава се значај питања евалуације и креирања, унапређења и ширења базе знања о ефикасним праксама у овом домену. Тако, Препоруком се позивају владе држава чланица да, између осталог, промовишу научно истраживање и евалуацију партнерског приступа у превенцији криминала у смислу његовог деловања, резултата и легитимитета (тач. 16 Препоруке), подстичу развој систематске и ригорозне базе знања о партнерствима; деле, шире и примењују то знање на националном и међународном нивоу и подржавају приступ заснован на доказима (тачка 17 Препоруке) Различите врсте знања које произилазе из евалуација треба систематски прикупљати, процјењивати њихов научни квалитет, синтетизирати и уносити у образовање, обуку и усмеравање чланова партнерства (тач. 47 смерница Препоруке).

На крају, не треба изоставити ни *Препоруку Савета Европе о помоћи жртвама и превенцији виктимизације*¹⁴ из 1987. године. Овом препоруком,

¹² *Recommendation of the Committee of Ministers to member states on the organization of crime prevention*, бр. (87)19, од 17. септембра 1987. године.

¹³ *Recommendation of the Committee of Ministers to member states concerning partnership in crime prevention*, бр. (2003)21, од 24. септембра 2003. године.

¹⁴ *Recommendation of the Committee of Ministers on assistance to victims and the prevention of victimization*, бр. (87)21, од 17. септембра 1987. године.

тачније тачком 19. Препоруке, позивају се државе чланице да предузму неопходне мере у циљу процене ефикасности програма усмерених на превенцију виктимизације како читавог становништва, тако и појединих социјалних група.

Када говоримо о Европској мрежи за превенцију криминала и њеним активностима у погледу промовисања потребе спровођења евалуације програма превенције, током последње деценије, објављено је неколико значајних докумената, којима се успостављају стандарди и усвајају протоколи за евалуацију програма и стратегија превенције криминала.¹⁵ Најпре, треба се осврнути на најновију стратегију деловања овог органа¹⁶, усвојену у децембру прошле године. Већ на самом почетку, може се уочити нешто другачија дефиниција превенције криминала у односу на ону која је била заступљена у претходним публикацијама¹⁷. Према најновијој стратегији Европске мреже за превенцију криминала, под превенцијом криминала се подразумевају „етички прихватљиве и на доказима засноване активности које имају за циљ смањење ризика од настанка криминала и његових штетних последица, са крајњим циљем да се побољша квалитет живота и безбедности појединаца, група и заједница.“¹⁸ У даљем тексту се наводи да „иницијативе за превенцију криминала морају бити засноване на доказима о природи проблема и успешности појединих интервенција, а не на моралним или вредносним судовима“, те да „знање о ефикасности иницијатива за превенцију криминала лежи у евалуацији ових иницијатива“. Из овог разлога, у циљу повећања броја евалуираних иницијатива за превенцију криминала и остварења постављеног стратешког циља, Мрежа ће настојати да утврди критеријуме ефикасности

¹⁵ European Crime Prevention Network (EUCPN): Evaluation of crime prevention initiatives: the principles of evaluation. In: EUCPN Secretariat (eds.), *EUCPN Thematic Paper Series, no. 5, European Crime*

Prevention Network: Brussels, 2013, преузето са сајта: <https://eucpn.org/>; European Crime Prevention Network (EUCPN): Evaluation of crime prevention initiatives. In: EUCPN Secretariat (eds.), *EUCPN Thematic Paper Series, no. 3, European Crime Prevention Network*: Brussels, 2013, преузето са сајта: <https://eucpn.org/>; Silva, T. C., Lind, M., *Experiences of the Member States performing evaluations in projects and activities aimed at crime prevention*, 2020, преузето са сајта: <https://eucpn.org/>; Rummens, A., *et alia, Criteria for the evaluation of crime prevention practices*. Research Report, 2016, преузето са сајта: <https://eucpn.org/>;

¹⁶ European Crime Prevention Network (EUCPN): Multiannual strategy 2021-2025, од 2. децембра 2020. године, доступно на: https://eucpn.org/sites/default/files/document/files/2101_MAS_2021-2025_LR%20%281%29.pdf

¹⁷ Види нпр: European Crime Prevention Network (EUCPN): Crime prevention activities at the EU, national and local level. In: EUCPN Secretariat (eds.), *EUCPN Thematic Paper Series, no. 4, European Crime Prevention Network*: Brussels, 2013, стр. 4. преузето са сајта: <https://eucpn.org/>

¹⁸ European Crime Prevention Network (EUCPN): Multiannual strategy 2021-2025, од 2. децембра 2020. године, стр. 7.

иницијатива за превенцију криминала, да развија и подржава капацитете земаља чланица у погледу спровођења евалуације, те да поспеши и унапреди размену националних искустава у вези са превенцијом криминала.¹⁹

У складу са горе дефинисаним циљем и активностима усмереним ка његовом оставрењу, Европска мрежа за превенцију криминала је у једном од својих докумената усвојила нови модел евалуације квалитета програма превенције криминала који се спроводе на територији европских држава (такозвани *QUALIPREV* модел евалуације), а све са циљем проналажења и промовисања најбољих пракси у овом домену.²⁰ На самом почетку, аутори истичу да се овај модел евалуације може користити само за оне пројекте који испуњавају неколико критеријума. Ти критеријуми су следећи: да је реч о програму превенције криминалитета, да је евалуација програма (евалуација исхода и/или евалуација процеса) већ спроведена или је у плану, те да је реч о пројекту који се спроводи на територији неке од европских држава.²¹ Оцена квалитета пројеката превенције криминала спроводи се у два корака. Најпре се оцењује методолошка страна програма, а потом и ефикасност програма.²² Методолошки оквир програма превенције криминала састоји се из пет делова, о којима ће бити више речи у наставку, и за сваки од ових делова у приручнику се наводе индикатори који треба да буду испуњени. Сваки пројекат оцењује се сходно постојању, односно непостојању наведених индикатора.

Полазећи од анализе релевантне научне литературе, аутори сугеришу да квалитетан програм превенције криминала подразумева неколико стадијума. На самом почетку, треба дефинисати проблем и поставити теоријски оквир интервенције. То захтева анализу, односно испитивање природе и обима проблема који се конкретном интервенцијом настоји решити. Анализа контекста проблема омогућава нам уочавање специфичних услова који могу да утичу на успех програма. Осим познавања специфичних околности проблема који настојимо решити програмом, потребно је да програм буде у складу са постојећим теоријским и емпиријским сазнањима у вези са превенцијом криминала, као и да идентификује механизме превенције. Напоследку, већ у оквиру овог првог стадијума, неопходно је јасно дефинисати циљеве који се желе постићи, јер се тиме омогућава и процена ефеката интервенције.²³

Друга битна компонента квалитетног методолошког оквира пројекта превенције тиче се начина прикупљања информација у вези са пројектом. Наиме, да би евалуација пројекта превенције била могућа, потребно је обезбедити адекватан начин прикупљања информација о самом пројекту. Стога, систематско прикупљање података о пројекту, могућност поновног

¹⁹ Исто, стр. 8

²⁰ Rummens, A., *et alia*, нав. дело.

²¹ Исто, стр. 26.

²² Исто, стр. 27.

²³ Исто, стр. 29-30.

извођења пројекта, спољна и континуирана евалуација јесу индикатори испуњености овог дела методолошког костура пројекта.²⁴

Следећи стадијум јесте евалуација процеса имплементације програма превенције криминалитета.²⁵ У овом сегменту врши се анализа трошкова у вези са имплементацијом превентивних мера, испитује да ли се програм превенције криминала имплементира онако како је планирано, процењује његова изводљивост и приступачност, учешће и задржавање група у односу на које је интервенција усмерена и проверава да ли постоје неке друге значајне околности које би могле да утичу на резултат интервенције и тиме доведу у питање ефикасност интервенције.²⁶

Као што је на самом почетку рада речено, сама евалуација процеса имплементације програма превенције није довољна, јер не даје одговор на питање „да ли је интервенција ефикасна“. Одговор на ово питање даје се тек након спровођења следеће фазе – евалуације исхода интервенције. Индикатори ефикасности интервенције могу бити различити и зависе од многих фактора. Индикатори ефикасности програма ситуационе превенције криминалитета разликују се од индикатора успешности социјалне превенције криминалитета. Исто тако, могу се користити различити критеријуми успешности интервенције у зависности од тога да ли је реч о мерама примарне, секундарне или терцијарне превенције, као и од саме природе кривичних дела на која се жели превентивно деловати.²⁷ Остали критеријуми које треба узети у обзир приликом оцене квалитета евалуације у овој фази јесу постојање, односно непостојање контролне групе, рандомизација процеса расподеле испитаника у експерименталне и контролне групе, као и постојање анализе трошкова и погодности предметног програма превенције²⁸.

Сам крај оцене методолошког квалитета евалуације тиче се објављивања резултата пројекта у виду извештаја, доступног путем интернета, или научног чланка. Ради поспешивања размене искустава са другим земљама, пожељно је да извештај или научни чланак буду објављени на енглеском језику.²⁹

У другом делу евалуације квалитета пројекта, фокус је на резултатима интервенције. Тумачењем процеса имплементације програма превенције криминала у комбинацији са постигнутим резултатима, програм можемо оценити као ефикасан, обећавајући, вероватно неефикасан, неефикасан или се не може извести закључак.³⁰

²⁴ Исто, стр. 31-32.

²⁵ Исто, стр. 33-34.

²⁶ Исто, стр. 21.

²⁷ Исто, стр. 22-25.

²⁸ Исто, стр. 35.

²⁹ Исто, стр. 37-38.

³⁰ Исто, стр. 42-43.

4. Примери добре праксе у домену мерења успешности програма превенције криминалитета

Као што смо већ поменули, питање евалуације пројеката превенције криминалитета јесте тематика која доминира превасходно англосаксонском академском и стручном литературом. Са друге стране, чини се да у државама европско-континенталног правног система овај тренд није узео маха у истој мери као у англосаксонским земљама. Ипак, може се рећи да је последњих година дошло до напретка у овом погледу, јер је евидентан све већи број студија којима се настоји оценити ефекат појединих програма превенције криминала, као и настојања да се креирају базе знања (или базе добре праксе) о делотворности појединих мера превенције криминалитета. Примера ради, Институт за криминологију и правну политику Универзитета у Хелсинкију развио је базу података за прикупљање и сумирање свих постојећих националних евалуационих истраживања о мерама превенције криминала. Базу чине евалуациона истраживања превентивних мера криминалитета које имају за циљ смањење криминала или повећање безбедности и оне „варирају од ситуационе превенције, преко социјалне превенције, програма третмана затвореника до надзора јавног простора и промена у погледу санкција“³¹ У годишњем извештају шведског Националног савета за превенцију криминала (*Brå*), критикује се чињеница да су евалуације у превенцији криминала још увек ретке и често нису засноване на научним методама.³² Истиче се потреба јачања капацитета за евалуацију на националном, регионалном и локалном нивоу.³³

Други пример је Немачка. У Немачкој постоји Национални центар за превенцију криминала, чији је задатак да систематизује постојећа истраживања из области превенције криминалитета, те да врши евалуацију ефеката програма у областима у којима не постоје научни докази у вези са њиховом ефикасношћу.³⁴

У наставку ћемо дати кратак приказ појединих експерименталних истраживања из области превенције криминала, као пример метода објашњених у првом делу рада. Најпре ћемо се осврнути на истраживања о ефикасности програма превенције вршњачког насиља, под називом *KiVa*. Реч је о програму превенције насиља у школама који је развијен и први пут имплементиран у Финској. Након што је евалуација овог програма у Финској

³¹ Database on Finnish evaluation research on crime prevention, доступно на:

<https://rikoksentorjunta.fi/en/database-on-finnish-evaluation-research-on-crime-prevention>

³² The Swedish National Council for Crime Prevention (Brå), *Crime prevention in Sweden: Current status and development needs 2021*, <https://bra.se/bra-in-english/home/publications/archive/publications/2021-06-11-crime-prevention-in-sweden.html>, стр. 7.

³³ Исто, стр. 8.

³⁴ Види: <https://www.nzkrim.de/wespe>

дала позитивне резултате³⁵, ефекте овог програма испитале су и друге земље, као што су Италија и Холандија. У све три земље, евалуација програма подразумевала је примену контролисаног експеримента са слободним узорком и у сва три случаја програм се показао успешним.

Теоријску основу *KiVa* програма за превенцију вршњачког насиља чине истраживања која сугеришу да је вршњачко насиље „групни феномен“, односно да је насиље резултат групног процеса, где битну улогу, осим насилника и жртве, играју и посматрачи, као и да насиље, барем делимично, произилази из тежње за високим статусом и осећајем моћи у групи вршњака.³⁶ Наиме, улога посматрача зависи од њиховог понашања приликом малтретирања. Они могу охрабривати малтретирање, игнорисати ситуацију или покушати да помогну жртви. Уколико посматрачи охрабрују малтретирање, тим пре ће лице које врши насиље достићи жељени циљ за постизањем позиције моћи у групи својих вршњака. Супротно томе, неодобравање насиља и настојање да се помогне жртви, могу учинити малтретирање неуспешном стратегијом за постизање жељеног циља насилника и тиме смањити његову мотивацију за вршењем истог.³⁷ Полазећи од наведеног, креатори *KiVa* пројекта сматрају да позитивне промене у групном понашању могу бити важан чинилац у смањењу случајева вршњачког насиља.

Програм има за циљ не само превенцију вршења насиља и виктимизације, већ и успешно интервенисање и решавање већ откривених случајева насиља. У зависности од конкретног циља, програм предвиђа предузимање различитих мера. Опште превентивне мере састоје се од 10 предавања која одржавају наставници разредне наставе у трајању од 20 часова. Ученици учествују у дискусијама, групном раду и вежбама играња улога и гледају кратке филмове о малтретирању. Овим мерама настоји се „подићи свест о улози коју група има у одржавању насиља, повећати емпатија према жртвама насиља, промовишу се стратегије за подршку жртвама и ефикасни начини њиховог коришћења“³⁸. Поред општих превентивних мера, програм предвиђа и предузимање циљаних мера. Наиме, „у свакој школи, тим од три наставника (или другог школског особља), заједно са учитељем разредне наставе, бави се сваким случајем малтретирања који је сведочан или откривен. Случајеви се решавају кроз низ индивидуалних и малих групних дискусија са жртвама и насилницима и систематских састанака за праћење.“³⁹

Што се тиче саме методологије евалуације, у студији је учествовало 78 школа које су насумично распоређене или у експерименталну групу, у којој је

³⁵ Kärnä, A., *et alia*, *A Large-Scale Evaluation of the KiVa Antibullying Program: Grades 4–6*. Child Development, Vol. 82, no. 1, стр. 311–330.

³⁶ Исто, стр. 313.

³⁷ Исто.

³⁸ Исто.

³⁹ Исто.

спроведен програм (39 школа, 4.207 ученика) или у контролну групу, у којој је настављена уобичајена пракса (39 школа, 4.030 ученика). Жељени исходи укључивали су смањење броја случајева насиља и виктимизације (самопријављених и оних пријављених од стране вршњака), али и повећање броја случајева одбране жртава, смањење броја случајева помоћи/охрабривања насилника, јачање ставова против насиља, емпатије према жртвама, као самоефикасност у одбрани и добробит ученика. Ефекти интервенције испитани су у два одвојена наврата. Резултати су показали да је реч о ефикасном програму за смањење вршњачког насиља и виктимизације.⁴⁰ Програм се показао ефикасним и у Италији⁴¹ и Холандији⁴², иако је у обе ове земље програм незнатно измењен, како би се прилагодио специфичним условима и потребама. У Холандији је програм модификован тиме што су наставници два пута годишње прикупљали податке о друштвеним односима у оквиру разреда, са циљем бољег откривања случајева насиља и виктимизације и ефикаснијег интервенисања.⁴³

Као пример квазиексперименталног дизајна истраживања можемо узети истраживање спроведено у Холандији, о утицају постављених улазних капија на железничким станицама у Холандији на стопу криминала⁴⁴. Аутори су пошли од претпоставке да ће постављање ових капија смањити стопу криминала на железничким станицама. Како наводе у свом раду „главна идеја која стоји иза ове хипотезе била је да будући да би потенцијални преступници могли да уђу на ове железничке станице само са важећом картом, била би мања вероватноћа да ће ући или напустити ове станице, а већа је вероватноћа да ће изабрати друга места на којима ће проводити време или улазити и излазити из возова.“⁴⁵ Како би проверили хипотезу, аутори су прикупили податке о броју кривичних дела и путницима на железничким станицама за сваку годину у периоду од 2013. до 2018. године. На овај начин, будући да се са постављањем улазних капија започело 2014. године, омогућено је поређење стопе криминалитета пре и после постављања капија. Како би се повећала интерна валидност истраживања, поређења су извршена како у погледу станица где су капије постављене, тако и у погледу станица где капије нису постављене. Користећи релативну стопу криминала на хиљаду путника као зависну

⁴⁰ Исто, стр. 311, 314.

⁴¹ Nocentini, A., Menesini, E., *KiVa anti-bullying program in Italy: Evidence of effectiveness in a randomized control trial*, Prevention Science, Vol. 17, no. 8/2016. Prevention Science, 17, 1012–1023

⁴² Huitsing, G., *et alia*, *A Large-Scale Replication of the Effectiveness of the KiVa Antibullying Program: a Randomized Controlled Trial in the Netherlands*, Prevention Science, Vol. 21, no. 5/2020.

⁴³ Исто, стр. 2.

⁴⁴ Lindenbergh, V. M., Kleemans, E. R., Ferwerda, J., *Activities, Access Control, and Crime: a Quasi-Experimental Study regarding Entry Gates at Train Stations in the Netherlands*, European Journal on Criminal Policy and Research, 2020.

⁴⁵ Исто, стр. 2.

варијаблу, утврђено је да постављање улазних капија доводи до смањења стопе криминала од 9%, у поређењу са станицама без улазних капија.⁴⁶

5. Закључак

Питање евалуације програма превенције криминалитета, са акцентом на евалуацију исхода, до недавно је било заступљено углавном у земљама англосаксонског правног подручја. Истраживачки пројекти који проучавају ефикасност мера превенције криминала су бројни. На територији Европе (са изузетком Велике Британије), научна грађа у овом домену је нешто скромнија.

Последњих година, дошло је до значајних промена на овом плану. Промене се огледају најпре у активностима које се предузимају на нивоу Европске уније. Наиме, током последње деценије, Европска мрежа за превенцију криминала донела је низ докумената којима се промовише значај и потреба спровођења евалуације и којима се државе чланице подстичу на предузимање таквих подухвата. Са циљем поспешивања евалуације на територији Европе, Европска мрежа за превенцију криминала креирала је и посебан модел за евалуацију квалитета пројеката превенције на територији европских држава, којим су обухваћени различити аспекти превентивних пројеката. Као последњи стадијум оцене методолошке стране пројеката, модел предвиђа објављивање резултата спроведених евалуација, чиме се подстиче стварање базе најбоље праксе у домену превенције криминала на територији Европе. У појединим земљама, већ се увелико ради на ширењу база најбоље праксе. У раду је дат пример Финске и Немачке. На значај ширења добре праксе у домену превенције указује и пример дат пред сам крај излагања. Наиме, услед недостатка ефикасних програма за превенцију вршњачког насиља у Холандији, спроведена је евалуација програма који се показао ефикасним у другој земљи, те након добијања позитивних резултата попуњена празнина која је постојала по овом питању.

У Србији, питање евалуације програма превенције криминалитета још увек је неоправдано запостављено. Анализа публикација Европске мреже за превенцију криминала јасно указује на тенденцију усвајања једног стратешког приступа у превенцији криминала, фокусираног на креирање, унапређење и ширење знања о превенцији криминала, односно о најбољој пракси у овом домену. Кључна компонента за остварење овог циља јесте упознавање са постојећим евалуационим студијама превенције криминала, те континуирано преиспитивање и оцена постојећих националних, регионалних и локалних програма и пракси. Стога, мерење успешности превенције криминала не би смело да се своди на појединачне, изоловане и посве ретке случајеве евалуације појединих подухвата у том погледу, већ се мора усвојити као континуирана,

⁴⁶ Исто, стр. 5-7, 1.

систематска и организована делатност на свим нивоима деловања. То још увек није случај у нашој земљи.

*Dragana Vidosavljević, LL.M.,
Assistant*

EVALUATION OF CRIME PREVENTION PROGRAMS - CONCEPTUAL FRAMEWORK AND EXAMPLES OF GOOD PRACTICE

Summary

In recent years, increasing attention has been paid to the issue of evaluation of crime prevention programs in the European Union. The key role in this is played by the European Crime Prevention Network, established by the Council of the European Union, whose task is to create a platform for cooperation and exchange of knowledge and good practices in the field of crime prevention. To achieve this goal, the European Crime Prevention Network has adopted several important documents that provide practical guidelines for conducting evaluations of prevention programs. On the other hand, this issue is unjustifiably neglected in the anti-criminal policy of Serbia. For this reason, we will first discuss the basic concepts related to the evaluation of crime prevention programs, and then present some positive examples from some of the European countries.

Key words: *evaluation, crime prevention, European Union.*